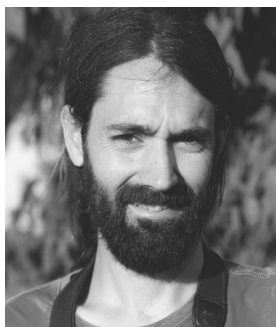

L'esparver cendrós a la comarca del Montsià

JOAN MESTRE QUEROL

Biòleg

RESUM

L'esparver cendrós és una de les joies ornitològiques del Montsià. En aquesta comarca l'espècie nidifica sobre vegetació natural, tret que la diferencia de la majoria de poblacions ibèriques. És important conèixer l'espècie i la seua història per respectar-ne l'hàbitat i protegir-lo.

ABSTRACT

The Montagu's harrier is an ornithological jewel in the Montsià area. In this region, this species nests on natural vegetation, fact that makes the difference between it and the rest of the Iberian populations. It is important to know this species and its history to respect its habitat and protect it.

PARAULES CLAU

esparver cendrós, *Circus pygargus*, rapinyaire, ornitologia, biologia, Montsià

KEYWORDS

Montagu's harrier, Circus pygargus, predatory bird, ornithology, biology, Montsià

Molt probablement, molts de vosaltres heu vist, mentre passejàveu per la plana o us desplaçàveu en cotxe pels camins del terme, un rapinyaire gris creuant el camí, arran de les capçades de les oliveres: l'esparver cendrós. A les línies següents parlarem d'aquest rapinyaire de vol elegant, i donarem algunes pinzellades de la seua biologia, costums i situació a la comarca del Montsià.

DESCRIPCIÓ DE L'ESPÈCIE

L'esparver cendrós (*Circus pygargus*) és un rapinyaire d'ales llargues, amb una silueta de vol molt estilitzada i amb ales punxegudes que manté aixecades en forma de V quan planeja. El mascle és de color cendra, tal com indica el seu nom. Té una franja alar

negra al damunt i dos a baix i, al ventre, un pàl·lid barrat de color rovell. La femella és de color terrós, amb un ample carpó blanc i un disseny facial amb les galtes fosques i una banda blanca entre aquestes i l'ull. Els juvenils són més pareguts a la femella, amb un to vermellós prou marcat i pit i ventre sense estries. Pel que fa a l'envergadura (longitud de punta a punta d'ala), fa entre 97 i 115 cm. El seu pes oscil·la entre 235 i 310 grams en el cas dels mascles i 270 i 430 grams en el de les femelles. Com en altres espècies de rapinyaires, la femella és més gran que el mascle. Cal destacar que presenta una de les càrregues alars més baixes d'entre els rapinyaires (la càrrega alar és un paràmetre aerodinàmic que resulta de dividir el pes de l'au per la superfície de les ales, per tant és una espècie molt lleugera).

Mascle d'esparver cendrós. Al fons, silueta dels Ports (a la dreta, el Pallar). Autor: Joan Mestre.

Mascle adult d'esparver cendrós. Autor: Joan Mestre

“L'esparver cendrós (*Circus pygargus*) és un rapinyaire d'ales llargues, amb una silueta de vol molt estilitzada i amb ales punxegudes que manté aixecades en forma de V quan planeja.”

Femella adulta d'esparver cendrós. Autor: Joan Mestre.

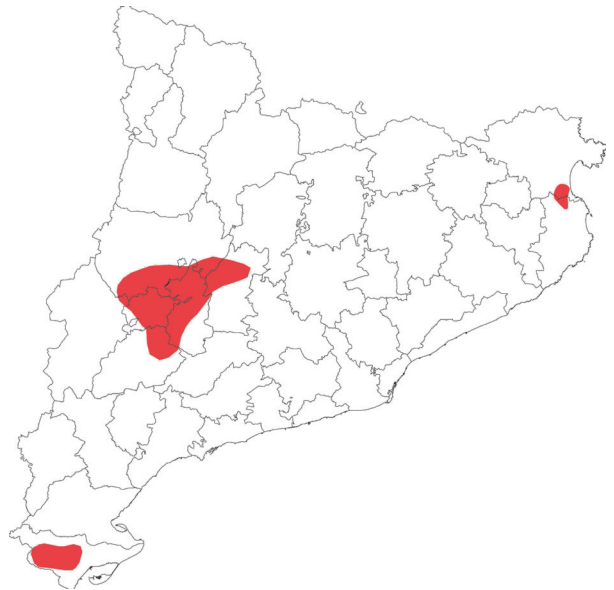
FENOLOGIA

És un rapinyaire estival, és a dir, el trobarem entre nosaltres els mesos de primavera i estiu, que és quan aprofita per reproduir-se; mentre que els mesos freds els passa als quarters d'hivernada africans, al sud del Sàhara. Estudis de radioseguiment realitzats a la població d'esparvers de Castelló mitjançant emissors GPS han constatat que els individus hiber-

nen al Sahel, a països com Senegal, Mali i Mauritània (Limiñana, 2008). A Catalunya, els primers individus solen arribar a les zones de cria a finals del mes de març i ens abandonen durant el mes d'agost.

DISTRIBUCIÓ I EFECTIUS

És una espècie de distribució paleàrtica. La població europea s'estima en 30.000-46.000 parelles i es concentra majoritàriament a Rússia (75%) (BirdLife International/EBCC, 2000). A la península Ibèrica s'estima una població nidificant d'aproximadament 5.000 parelles (García i Arroyo, 2003). A Catalunya, el podem trobar d'una manera regular en tres zones geogràfiques diferenciades: l'Empordà, els secans de Lleida i les planes de matolls de la comarca del Montsià. El nombre de parelles censades a Catalunya el 2015 era 94 (Manel Pomarol, com. pers.).

Distribució de l'esparver cendrós a Catalunya l'any 2015.

Directiva 79/409/CEE del Consell, de 2 d'abril de 1979, relativa a la conservació de les aus silvestres	Annex I (Espècie d'interès comunitari objecte de mesures especials quant a la conservació dels seus hàbitats)
Real Decreto 139/2011, para el desarrollo del Listado de Especies Silvestres en Régimen de Protección Especial y del Catálogo Español de Especies Amenazadas	Vulnerable
Decret legislatiu 2/2008, de 15 d'abril, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei de protecció dels animals	Espècie protegida (Categoria B)

Protecció legal de l'esparver cendrós.

HABITAT I NIDIFICACIÓ

L'esperver cendrós ocupa una extensa varietat d'ambients com ara aiguamolls, prats, matollars i estepes cerealistes. És una espècie generalment gregària, que nidifica en colònies laxes en camps de cereal, zones de matolls i aiguamolls, i fa un niu poc elaborat, fet de branques menudes i plantes herbàcies.

El període de reproducció comença a l'abril, poc després de l'arribada dels individus a les zones de cria. Primer arriben els mascles i poc després les femelles, iniciant llavors els vols nupcials i les còpules. La posta oscil·la entre dos i cinc ous per niu, i normalment són de color blanquinós. La incubació dura uns 30 dies i és realitzada només per la femella. Els polls volen al voltant dels 34 dies de vida. Sembla que la parella solament té vincle estacional tot i que és fidel a la mateixa zona de cria (Cramp & Simmons, 1980).

ALIMENTACIÓ

L'espècie depreda un ventall ampli de preses de mida petita. S'alimenta de petites aus (volanders d'alàudids, pardals, cruixidells i altres passeriformes), rèptils (sargantanes), micromamífers (ratolins i talpons) i insectes. Estudis de la dieta, fets a la província de Castelló a partir d'anàlisis d'egagròpiles, mostren que les preses més freqüentment menjades són els insectes, particularment els grans ortòpters (llagostes), i que els passeriformes (petites aus) són també importants, ja que contribueixen a més del 50% de la biomassa consumida (Limiñana, 2012).

“Estudis de la dieta mostren que les preses més freqüentment menjades són els insectes.”

LA POBLACIÓ D'ESPARVER CENDRÓS AL MONTSIÀ: PARTICULARITATS I EVOLUCIÓ

El Montsià és el nucli més important de Catalunya on l'esperver cendrós nidifica en vegetació natural i el segon en nombre de parelles després dels Secans de Lleida. A grans trets, l'espai està format per matollars de garric (*Quercus coccifera*) envoltats per una matriu agrícola fonamentalment destinada al conreu de l'olivera. En aquests oliverars és característica la presència d'oliveres velles, en ocasions mil·lenàries, plantades en un marc de plantació poc dens (entre 8 i 10 m), cosa que permet que l'esperver pugui caçar entre elles.

Intercanvi de presa entre mascle i femella. Durant la incubació i quan els polls són menuts, el mascle s'encarrega de portar preses a la femella. Autor: Joan Mestre.

Aquest nucli forma part d'una població més gran que també nidifica en vegetació natural i que es distribueix pel nord de la província de Castelló. Actualment, la població conjunta (Castelló i Tarragona) supera les 150 parelles i es caracteritza per tenir valors de productivitat molt elevats, superiors a altres poblacions europees. Es creu que la major protecció enfront dels depredadors que ofereixen els matollars fa que les parelles puguin envolar més polls (Limiñana, 2005). A més a més, com que nidifica en vegetació natural, l'espècie evita els problemes que té als nuclis de nidificació de les zones cerealistes. Aquest fet s'agreuja a la plana de Lleida, on, sense les campanyes de salvament de nius, la població no seria viable, ja que més del 90 % dels polls encara no volen quan se seguen els camps (Bonfil, 2004). D'aquí, la importància d'estudiar, protegir i fomentar aquelles poblacions que nidifiquen en vegetació natural, tant a nivell català com europeu.

Els usos del sòl predominants a la zona són els conreus arboris de secà. És majoritari el cultiu de l'olivera (*Olea europaea*), amb garrofers (*Ceratonía siliqua*) dispersos, algun camp d'ametllers (*Prunus dulcis*) i camps de cereal. En els últims temps, part d'aquests conreus han estat substituïts per conreus de cítrics de regadiu i oliverar intensiu. En aquesta matriu agrícola resten de manera relictiva petites "taques" de vegetació natural formades per garrigues de coscoll o garric (*Quercus coccifera*) amb romaní (*Rosmarinus officinalis*) i altres espècies com la gatosa (*Ulex parviflora*), el margalló (*Chamaerops humilis*) i el llentiscle (*Pistacea lentiscus*).

Oliverar tradicional a la comarca del Montsià. El marc de plantació espaïat permet que l'esperver pugui caçar entre les oliveres. Autor: Joan Mestre.

És en aquestes zones de garriga de coscoll que van quedar sense transformar on nidifica l'esperver. Aquestes zones de vegetació natural tenen una superfície i distribució irregular, i poden anar des de petites taques de pocs metres quadrats fins a algunes que superen les 50 ha. Frequentment, estan associades a antics corrals (Corral Roig, les Senioles o les Sinyoles) i les creuen lligallos o camins ramaders (Lligallo Reial, Lligallo de la Roca o Lligallo de les Bassetes, entre d'altres), cosa que fa pensar que aquestes zones eren utilitzades per la ramaderia com a zones de pastura.

"El Montsià és el nucli més important de Catalunya on l'esperver cendrós nidifica en vegetació natural i el segon en nombre de parelles després dels Secans de Lleida."

El gruix del taperot (nom de la capa calcària que es forma als primers estrats del sòl) molt probablement també ha contribuït al fet que aquests terrenys no s'hagin transformat en el passat per a l'obtenció de terrenys agrícoles. Tot i això, amb la maquinària moderna, aquest sòl es pot rompre amb facilitat i en els últims decennis s'ha detectat un retrocés de superfície del coscollar.

Com hem comentat, el nucli de nidificació del Montsià forma part d'una població més àmplia que es distribueix per la meitat nord de la província de Castelló i que també nidifica en zones de vegetació natural de característiques similars. Tot i que les poblacions s'estudien de forma separada, existeix una continuïtat en la distribució de l'espècie a la zona perquè hi

ha nuclis de nidificació separats per menys de 7 Km. Tant la part de la població valenciana com la catalana es monitoritza per part de l'administració competent en matèria de medi ambient. Cada any monitoritza el nombre i distribució de les parelles i el nombre de polls volats, entre d'altres aspectes.

D'aquesta manera es coneix amb detall l'evolució de la població. Així, fins a finals de la dècada dels 70, l'esperver cendrós únicament nidificava en aiguamolls castellonencs, al Prat de Cabanes i a Torreblanca (Ferrer, 1986). És el 1978 quan es detecten per primera vegada espervers nidificant en matollars mediterranis de l'interior de la província de Castelló (Limiñana, 2005). El nombre de parelles i la seua distribució s'incrementa paulatinament fins que, el 1992, es detecta per primera vegada una parella nidificant a la comarca del Montsià (Jiménez, 1995).

Zones de caça de l'esperver a Godall. Tot i tenir camps de cereals disponibles, l'esperver prefereix les zones de vegetació natural per fer-hi el niu. Autor: Joan Mestre.

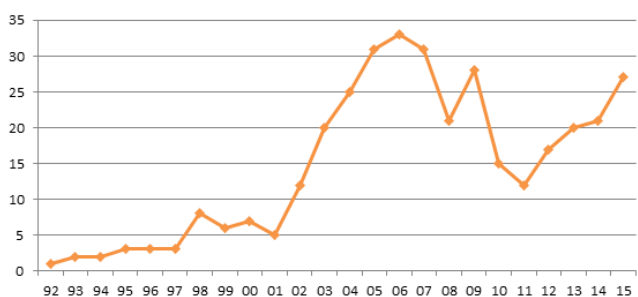
A la població del Montsià és a partir del 2002 quan el nombre de parelles augmenta exponencialment fins a un màxim de 33 parelles el 2006. En els últims 10 anys la població ha anat fluctuant i l'últim cens realitzat el 2015 va compatibilitzar un total de 27 parelles (Servei de Biodiversitat, 2016).

Les amenaces actuals o futures que té l'espècie al Montsià són les rompudes del matollar o la seua degradació (afecta a les zones de nidificació actuals i potencials) i la intensificació i els canvis agrícoles (substitució del cultiu de l'olivera pel de taronger, projectes de regadiu...). També hi ha altres projectes d'infraestructures viàries que, de desenvolupar-se, de ben segur que afectarien zones de nidificació o d'espai vital. Un altre problema que té l'espècie és l'increment de la predació de nius per part de senglars (*Sus scrofa*), gossos o gavians argentats (*Larus michaelis*).

Hàbitat de nidificació de l'esperver cendrós al Montsià. Lligallo Reial al seu pas pel Corral Roig, terme de la Sénia. Autor Joan Mestre.

L'any 2006, la Generalitat de Catalunya, d'acord amb el que disposen les directives europees d'aus i hàbitats, va declarar la pràctica totalitat de zones on nidifica l'esperver i part de les àrees d'espai vital Zona d'Especial Protecció per a les Aus, per tal de garantir la preservació de l'espècie i els seus hàbitats. Aquest espai natural, conegut amb el nom de Secans del Montsià, forma part dels Espais d'Interès Natural catalans i de la Xarxa Natura 2000, i té una superfície de 2.116 hectàrees. Aquest espai ha de ser una bona eina per garantir la preservació d'aquesta singular població, els seus hàbitats, els paisatges agrícoles tradicionals i la forma de vida dels seus habitants. És responsabilitat de tots i està a les nostres mans que puguem gaudir durant generacions del vol elegant d'aquest rapinyaire arran d'oliveres.

Evolució del nombre de parelles d'esperver cendrós al Montsià entre els anys 1992 i 2015.

Font: Servei de Biodiversitat i Protecció dels Animals.

AGRAÏMENTS

A Manel Pomarol, del Servei de Biodiversitat i Protecció dels Animals del Departament de Territori i Sostenibilitat, per facilitar dades. A les persones que han realitzat censos de l'espècie: Diego Martínez (Forestal Catalana), Armando Vendrell i els agents del Cos d'Agents Rurals del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació.

Masclle adult d'esperver cendrós. Autor: Joan Mestre.

Silueteta d'un esparver cendrós al tard. Autor: Joan Mestre.

BIBLIOGRAFIA

- BONFIL, J.; POMAROL M. (2004). "Esparver cendrós *Circus pygargus*" dins d'ESTRADA, J.; PEDROCCHI, V.; BROTONS, L.; HERRANDO, S. (eds.). *Atlas dels ocells nidificants de Catalunya 1999-2002*. Barcelona: Institut Català d'Ornitologia (ICO)/Lynx Edicions. p. 170-171
- BirdLife International/European Bird Census Council (2000). *European bird populations: estimates and trends*. Cambridge, UK: BirdLife International (BirdLife Conservation Series Nonúm. 10).
- CRAMP S.; SIMMONS, K.E.L. (EDS.) (1980). *The birds of the Western Palearctic*. Oxford: Oxford University Press (vol. II).
- GARCÍA J.; ARROYO, B. (2003). "Aguilucho cenizo, *Circus pygargus*" dins de MARTÍ, R.; MORAL, J.C. (eds.): *Atlas de las aves reproductoras de España*. Madrid: Dirección General de Conservación de la Naturaleza-Sociedad Española de Ornitología. p. 178-179
- JIMÉNEZ, J.; SURROCA, M. (1995). "Evolución poblacional y reproducción del Aguilucho Cenizo *Circus pygargus* en la provincia de Castellón" dins de *Alytes* VII. pp. 287-296.
- LIMIÑANA, R.; JAVALOYES, T.; URIOS, V. (2012). "Diet of the Montagu's Harrier *Circus pygargus* nesting in natural habitat in Eastern Spain" dins d'*Ornis Fennica* (Nonúm.. 1, vol. 89). pp. 74-80
- LIMIÑANA, R.; SOUTULLO, A.; URIOS, V.; REIG-FERRER, A. (2012). "Migration and wintering areas of adult Montagu's Harriers (*Circus pygargus*) breeding in Spain". dins de *Journal of Ornithology* (núm. 153). pp. 85-93
- LIMIÑANA, R. et al. (2008). "Uso de la telemetría por satélite para el seguimiento de la migración: el aguilucho cenizo (*Circus pygargus*) en la provincia de Castellón" dins de *Revista de Anillamiento* (núm. 21-22, desembre 2008). pp. 84-90
- LIMIÑANA, R.; URIOS, V. (2005). "Evolución poblacional y parámetros reproductivos del aguilucho cenizo en el interior de la provincia de Castellón (NE España)" dins de *Cuadernos de biodiversidad* (núm. 18, setembre 2005). pp. 13-18
- Servei de Biodiversitat i Protecció dels animals (2016). *Dades de seguiment de l'esparver cendrós a la comarca del Montsià* (inèdit).